

Achter de Brexit gaat een idee over 'Europa' schuil

- Internationaal - Wat is filosofisch gezien Europa eigenlijk? Daarover hield Simon Glendinning op 2 november de Jos de Beus Lezing, getiteld 'Europe today: Brexit and the German question'. Zo'n actueel politiek thema vanuit de invalshoek van een Brits filosoof wiens terrein de Europese filosofie is, maakt nieuwsgierig. Over Europa als 'spirituele geografie'. Jelle Jeensma doet verslag.

Jarenlang organiseerde ik als programmeur lezingen bij het Forum voor Europese Cultuur, op het vlak van cultuur, politiek en wetenschap. Voordat ik aantrad was er al een indrukwekkende lijst van sprekers, onder wie Nobelprijswinnaar Ilya Prigogine. Als ik iemand aanzocht, voegde ik altijd deze lijst toe. Natuurlijk wilde elke intellectueel, politicus en wetenschapper op die lijst terechtkomen. Af en toe werd mij gevraagd: 'Bestaat er dan zoiets als een Europese cultuur?' Mijn repliek: niet als een vastomlijnde grootheid, maar wel als een lappendeken met rafelranden.

Simplistisch

Jos de Beus, hoofd van de afdeling Politicologie aan de Universiteit van Amsterdam, had zijn kamer op het Binnengasthuisterrein. Als er een lezing in aantocht was, prikte ik een affiche in de gang naar zijn kamer. Gezien de kleine bezetting bij het Forum voor Europese Cultuur was ik tevens publiciteitsmedewerker. Soms kwam ik De Beus bij die gelegenheid tegen en nodigde hij mij uit om even te kletsen. Dat waren altijd levendige gesprekken in een kamer boordevol boeken. Jos de Beus, in 2013 op zestigjarige leeftijd overleden, was een innemende persoonlijkheid, met een ongebreidelde nieuwsgierigheid naar alles. Vanzelfsprekend hield De Beus een voordracht bij

het Forum voor Europese Cultuur, met als titel 'Wil de goede Europeaan opstaan?' (mei 2001).

Na zijn dood werd de Jos de Beus Lezing in het leven geroepen door het 'Amsterdam Centre for Political Thought', een samenwerkingsverband tussen de UvA en de Vrije Universiteit. Aan de Britse filosoof Simon Glendinning viel vorige week de eer te beurt om de derde Jos de Beus Lezing te houden. Glendinning is thuis in de Europese filosofie. Vaak wordt een onderscheid aangebracht tussen de continentale en de Angelsaksische filosofie. De eerste zou vooral idealistisch zijn, dus niet direct gebonden aan empirisch onderzoek. De tweede zou meer analytisch van aard zijn en empirisch onderzoek als basis hebben. Maar dit is een te simplistische voorstelling van zaken. De geschiedenis van de wijsbegeerte laat zien dat er aan beide kanten van Het Kanaal filosofen zijn die hun gedachten formuleren op grond van ideeën (bijvoorbeeld over een toekomstige, betere wereld) en filosofen die meer vanuit een pragmatische opstelling redeneren (bijvoorbeeld over het stapsgewijs verbeteren van de huidige wereld). Zodoende is het aanbrengen van een tweedeling in de Europese filosofie, een continentale en een Angelsaksische, een misvatting.

'Take back control'

Niettemin suggereerde de titel van Glendinnings lezing - 'Europe today: Brexit and the German question' - ergens een discrepantie, of in ieder geval een spanningsveld. De Britse filosoof wees erop dat de slogan 'Take back control' van de 'Leavers' bij veel Britten aansloeg. In de media wordt gesuggereerd dat het motief voor de Brexit het tegengaan van (arbeids)migranten en vluchtelingen is. Ook de hoeveelheid directieven op het vlak van de economie vanuit Brussel zou velen in Engeland een doorn in het oog zijn.

De Europese Unie wordt economisch gedomineerd door Duitsland; dat land zet het economisch beleid van de Europese Unie naar zijn hand. Maar Glendinning wijst erop dat aan 'Take back control' toch eerder een politieke overtuiging ten grondslag lag: de vrijheid van het individu zou door de Europese Unie al te zeer worden beknot. De EU krijgt in de ogen van de Brexiteers steeds meer de trekken

van een allesbepalende moloch, die uniformeert, die standaarden oplegt. Vandaar dat de voormalige Engelse premier David Cameron al verklaarde: 'We do not want to have our country bound up in an ever closer political union in Europe.' De negentiende-eeuwse liberale filosoof John Stuart Mill wees reeds op het gevaar van 'uniformiteit', aldus Glendinning. Juist het toelaten van pluriformiteit, op welk gebied dan ook, is de voorwaarde voor een open, democratische samenleving. En het is door de individuele vrijheid dat die pluriformiteit gestalte krijgt.

Concepten en mythen

Simon Glendinning kruiste in zijn lezing de degens met de Duitse filosoof Jürgen Habermas en de Frans filosoof Jacques Derrida. Habermas wil van de Europese Unie een supranationale organisatie maken, waarbij hij zich geïnspireerd voelt door de achttiende-eeuwse Verlichtingsfilosoof Immanuel Kant. Volgens Habermas zouden de natiestaten veel van hun soevereiniteit moeten inleveren. Alleen zo kan de Europese Unie concurreren met grootmachten als de Verenigde Staten en China.

Glendinning weerspreekt dat Kant een pleitbezorger zou zijn van een supranationale staat. Integendeel, volgens Kant zouden juist staten die op vrijwillige basis met elkaar samenwerken in vrede met elkaar kunnen samenleven.

De vraag rijst welke concepten en mythen in deze discussie achter de idee 'Europa' schuilgaan. Een van die concepten is volgens Glendinning het creëren van een 'Europese identiteit'. Door steeds verdere integratie van staten binnen de Europese Unie zou die kunnen ontstaan. Jacques Derrida was medeondertekenaar van een artikel van Jürgen Habermas uit 2003, waarin wordt gepleit voor zo'n Europese identiteit.

Democratisch pluralisme

'Europa' als eenheid heeft nooit bestaan, aldus Simon Glendinning en het is volgens hem onwenselijk dat een dergelijke eenheid wordt gecreëerd. De grenzen van Europa zijn in het verleden voortdurend aan veranderingen onderhevig geweest. Liever spreekt hij van de 'spirituele geografie' van Europa, waarvan ook Engeland deel uitmaakt. Daarin kreeg en krijgt het intellectuele en culturele leven vorm, in al zijn diversiteit. Die diversiteit is voorwaarde voor een florerende open democratie, waarin talrijke stemmen samenklinken.

Duitsland heeft binnen de Europese Unie niet alleen een economisch maar ook een politiek overwicht. Op termijn zou onder die invloed de weg kunnen worden ingeslagen naar een verregeande integratie, naar het voorbeeld van de Verenigde Staten. Verwijzend naar Mill en Kant pleit Glendinning daarentegen voor een federatie van soevereine staten. Alleen die zou garant staan voor democratisch pluralisme binnen Europa. En voor een open maatschappij. Een supranationale organisatie lijkt, kijk naar de huidige aanpak van vluchtelingen, meer de contouren van een fort te krijgen. 'Europa' zou een plaats moeten zijn waarin ieders 'anders zijn', van degenen die er zijn geboren en van degenen die er aankomen, wordt gewaarborgd.

Frankrijk, die tweede dominante partij binnen de Europese Unie, speelt een ander machtspolitiek spel in de ogen van Glendinning. Tot 1973 hield dit land deelname van Engeland aan de EU tegen. Later ging Frankrijk akkoord met het samenvoegen van Oost- en West-Duitsland onder de voorwaarde dat Duitsland de mark zou inruilen voor de euro. Daaraan kunnen we nu toevoegen dat de Franse president Emmanuel Macron opteert voor extra uniformerende maatregelen binnen de EU, zoals spreekt uit zijn voorstel voor een Europese minister van financiën binnen de eurozone.

Laf

Engeland reageert op het dominante machtsspel van Duitsland en Frankrijk door zich terug te trekken, door te kiezen voor een Brexit. Zover had het volgens Glendinning misschien niet hoeven komen als Labour, bij monde van haar leider Jeremy Corbyn, inzake de stemming voor 'stay or leave' niet zo laf was geweest. Corbyn hield zich bij het referendum op de vlakte, hij sprak zich niet uit.

Engeland hoort bij 'Europa', zoals er ook sprake is van één Europese filosofie, is de overtuiging van Glendinning. Het Kanaal is geen demarcatielijn. Toch komt het tot een Brexit. En die is naar de opvatting van Glendinning vooral ingegeven door de politieke wil van Britse burgers vrije keuzes te kunnen maken. Je zou, hoewel de Britse filosoof zelf niet expliciet die conclusie in zijn lezing trok, de uitslag van het referendum kunnen zien als uitdrukking van de 'spirituele geografie' die Europa is: een bijdrage aan de pluriformiteit van dit unieke intellectuele en culturele landschap met zijn diffuse contouren.

Jelle Jeensma is journalist en plaatst wekelijks een blog op zijn site.